

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
СХІДНОУКРАЇНСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
імені ВОЛОДИМИРА ДАЛЯ

МЕТОДИЧНІ ВКАЗІВКИ

до написання контрольної роботи з дисципліни

«УСНА НАРОДНА ТВОРЧІСТЬ»

(для здобувачів вищої освіти спеціальності 014 «Середня освіта (українська мова і література)» заочної форми навчання)

(Електронне видання)

ЗАТВЕРДЖЕНО
на засіданні кафедри
української філології та журналістики
Протокол № 7 від 24.02.2023

Київ 2023

Методичні вказівки до написання контрольної роботи з дисципліни «Усна народна творчість» (для здобувачів вищої освіти спеціальності 014 «Середня освіта (українська мова і література)» заочної форми навчання) (Електронне видання) / Укладач: О. Л. Кравченко. – Київ: вид-во СНУ ім. В. Даля, 2023. – 26 с.

Подано методичні рекомендації до самостійного виконання контрольної роботи з дисципліни «Усна народна творчість» для здобувачів вищої освіти спеціальності 014 «Середня освіта (українська мова і література)» заочної форми навчання. Наведено методичні рекомендації до виконання контрольної роботи, подано перелік тем контрольних робіт за варіантами. Сформульовано загальні вимоги до написання, оформлення й оцінювання контрольної роботи.

Укладач:

О. Л. Кравченко, доцент, к.ф.н.

Рецензент:

Г. П. Бондаренко, доцент, к.пед.н.

ЗМІСТ

Вступ	4
Методичний коментар до виконання контрольної роботи з курсу	5
Вимоги до оформлення контрольної роботи	6
Оцінювання виконання контрольної роботи	7
Теми контрольних робіт з дисципліни для самостійного виконання (за варіантами).....	8
Контрольні питання для самоперевірки.....	12
Список рекомендованої літератури.....	14
Додаток А. Зразок титульного аркуша контрольної роботи.....	17
Додаток Б. Характеристика фольклорного жанру.....	18
Додаток В. Зразки відповіді на завдання 3.....	19

ВСТУП

Дисципліна «Усна народна творчість» вивчається здобувачами вищої освіти протягом одного семестру на першому курсі. Лекційно-практичний курс передбачає ознайомлення з найважливішими темами та проблемами, які формують уявлення про зміст, еволюцію та специфіку фольклорної творчості українського народу, відтак вимагають системного, узагальнюючого підходу.

Підготовка до контрольної роботи передбачає:

- знання базових теоретичних понять, специфіку фольклорної творчості, періодів становлення народної словесної творчості, особливостей усної народної творчості кожного періоду, етапів розвитку української фольклористики XIX – XXI ст., жанрової системи усної народної творчості, поетики окремих жанрів, характерні риси розвитку постфольклорних явищ;
- формування таких фахових умінь і навичок майбутнього вчителя-словесника, як: використовувати спеціальну термінологію, аналізувати наукові дослідження з проблем фольклористики, виробляти аналітичний підхід до філологічного аналізу фольклорного твору, віднаходити відмінності фольклорної й літературної поетики, досліджувати специфіку виникнення, трансляції й побутування сучасних фольклорних явищ, уміти віднаходити та систематизувати інтернетні постфольклорні твори, висловлювати власну думку щодо сучасної фольклорної традиції.

Матеріали методичних рекомендацій зорієнтовані на необхідність самостійного опрацювання тем, на зв'язок з іншими дисциплінами, котрі вивчаються в процесі професійної підготовки вчителів-словесників.

Пропоновані методичні рекомендації містять основні вимоги до контрольних робіт, вимоги до їх оформлення й оцінювання.

МЕТОДИЧНИЙ КОМЕНТАР ДО ВИКОНАННЯ КОНТРОЛЬНОЇ РОБОТИ

Завдання контрольної роботи мають фахове спрямування, вимагають від здобувачів вищої освіти не відтворення знань окремих тем і розділів навчальної дисципліни, а їх інтегроване застосування. Кожен варіант має таку структуру:

- завдання 1 вимагає знання основних понять і категорій, пов'язаних із усною народною творчістю, уміння на основі першоджерел вивчення українського фольклору та наукової літератури з проблем фольклористики по-новому оцінити духовний спадок українського народу. Завдання покликане перевірити знання основних теоретичних питань дисципліни із залученням сучасних фольклористичних досліджень;

- завдання 2 має на меті поглиблено дослідити один із жанрів усної народної творчості (міфу, казки, колядки, веснянки, купальської пісні, думи, балади, билини, історичної пісні, козацької пісні, чумацької пісні, замовляння, колискової пісні, легенди, анекдоту) за планом (див. додаток Б);

- завдання 3 потребує опрацювання теоретичного матеріалу з теми «Постфольклор в Україні» (джерела 11, 21, 22 у списку рекомендованої літератури), збору інтернетного постфольклору за визначеною темою (представники влади, образ українського військового, образ ворога, замовляння під час російсько-української війни, образ відьми, образ української землі, особливості мови в постфольклорних інтернетних творах тощо), систематизації матеріалу, написання тез обсягом 2 – 3 сторінки (для прикладу див. додаток В).

ВИМОГИ ДО ОФОРМЛЕННЯ КОНТРОЛЬНОЇ РОБОТИ

Загальні вимоги до оформлення контрольної роботи: написання українською мовою, чіткість побудови, логічна послідовність викладу матеріалу відповідно до завдання, стислість і точність визначень, що виключає можливість неоднозначного їх тлумачення, доказовість висновків. Стил викладу матеріалу має бути строгим і стриманим, слід використовувати загальноприйнятту наукову термінологію, скорочення слів у тексті не допускається.

Контрольна робота оформляється на аркушах формату А4 без рамок, додержуючись таких розмірів полів: верхнє, лівє і нижнє – не менше 20 мм, не менше правє – 10 мм. Рекомендується дотримуватися таких вимог: шриффт – Times New Roman, розмір 14; міжрядковий інтервал – 1,5; відступ – 1,25 см; вирівнювання тексту – за шириною.

Текст основної частини членують на розділи та підрозділи. Назви розділів друкують великими літерами перед текстом по центру сторінки, заголовки підрозділів – малими (крім першої великої) з абзацного відступу. Переноси слів у заголовках не дозволяються. Крапку наприкінці заголовка не ставлять.

Відстань між заголовками і текстом повинна дорівнювати 3 інтервалам. Кожну структурну частину контрольної роботи (зміст, розділи, список використаної літератури, кожний додаток) необхідно починати з нової сторінки.

Нумерація сторінок має бути наскрізною. Першою сторінкою є титульний аркуш, який включають до загальної нумерації, але номер сторінки на ньому не ставлять. Відповіді на завдання нумерують арабськими цифрами.

Ураховуючи вимоги сучасної науки, правила академічної доброчесності, слід робити посилання в тексті, оформлюючи відповідним чином (за зразком: [23, с. 45], де перша цифра – номер джерела за списком літератури, друга – сторінка посилання). Список використаної літератури розміщують після висновків останнього завдання з нової сторінки за алфавітом.

Оформлена відповідно до перелічених вимог контрольна робота має бути зброшурована. На першій і останній сторінках здобувач вищої освіти ставить свій підпис і дату остаточного завершення завдання.

ОЦІНЮВАННЯ ВИКОНАННЯ КОНТРОЛЬНОЇ РОБОТИ

При оцінюванні контрольної роботи до уваги береться:

- повнота і правильність виконання завдань;
- залучення до аналізу першоджерел;
- творчий підхід до суті проблеми;
- структурованість матеріалу, логічна послідовність його викладу;
- ясність і чіткість мови;
- використання базових категорій теорії та поетики фольклору;
- аргументованість висновків;
- самостійність виконання (академічна доброчесність).

Знання, продемонстровані під час захисту роботи, оцінюються з урахуванням таких критеріїв:

- ступінь засвоєння фактичного матеріалу дисципліни, володіння термінологією;
- розуміння поставленого завдання;
- знання рекомендованої літератури відповідно до завдань контрольної роботи;
- уміння аналізувати фольклорні тексти та робити обґрунтовані висновки.

ТЕМИ КОНТРОЛЬНИХ РОБІТ З ДИСЦИПЛІНИ ДЛЯ САМОСТІЙНОГО ВИКОНАННЯ (ЗА ВАРІАНТАМИ)

Варіант 1

1. Витоки і світоглядна основа народних обрядів. Календарні обряди і жанри зимового, весняно-літнього та осіннього циклів.
2. Охарактеризуйте за планом фольклорний жанр думи (див. додаток Б).
3. Творче завдання.

Варіант 2

1. Фольклор та фольклористика. Фактори впливу на розвиток фольклору та його етнічні особливості. Періодизація фольклору.
2. Охарактеризуйте за планом фольклорний жанр міфу (див. додаток Б).
3. Творче завдання.

Варіант 3

1. Напрями та школи фольклористики: міграційна, міфологічна, антропологічна. Становлення в Україні історичної школи фольклористики, основні її представники.
2. Охарактеризуйте за планом фольклорний жанр казки (див. додаток Б).
3. Творче завдання.

Варіант 4

1. Магія як найдавніший пласт народної творчості та її форми. Ворожіння. Поетика жанрів магії.
2. Охарактеризуйте за планом фольклорний жанр балади (див. додаток Б).
3. Творче завдання.

Варіант 5

1. Давня праслов'янська міфологія. Тематичні цикли міфів.
2. Охарактеризуйте за планом фольклорний жанр билини (див. додаток Б).
3. Творче завдання.

Варіант 6

1. Ритуали, пов'язані зі смертю людини у праслов'ян. Святкування тризни. Розвиток жанру голосіння, його різновиди.
2. Охарактеризуйте за планом фольклорний жанр історичної пісні (див. додаток Б).
3. Творче завдання.

Варіант 7

1. Весілля як драма. Його основні етапи та народнопісенний супровід. Весільна обрядовість. Її виникнення та становлення.
2. Охарактеризуйте за планом фольклорний жанр козацької пісні (див. додаток Б).
3. Творче завдання.

Варіант 8

1. Теорії про походження жанру чарівної казки. Система прадавніх культів як основа виникнення чарівної казки. Сюжетно-композиційна будова чарівних казок. Психоаналітичний метод інтерпретації чарівних казок. Зв'язок чарівних казок з обрядом ініціації.
2. Охарактеризуйте за планом фольклорний жанр чумацької пісні (див. додаток Б).
3. Творче завдання.

Варіант 9

1. Легенди і перекази як жанри неказкової (історичної) фольклорної прози, відмінність від казки.
2. Охарактеризуйте за планом фольклорний жанр веснянки (див. додаток Б).
3. Творче завдання.

Варіант 10

1. Казки про тварин: їх тематичні цикли. Відображення в них тотемічних вірувань слов'ян. Культово-анімістичні (міфологічні) казки. Звіриний епос.
2. Охарактеризуйте за планом фольклорний жанр легенди (див. додаток Б).
3. Творче завдання.

Варіант 11

1. Місце паремій в українському фольклорі, їхні традиційні ознаки: стислість, лаконічність, образність, ритмізованість, народність змісту, узагальнене значення, повчальність. Вживання паремій у живому мовленні.
2. Охарактеризуйте за планом фольклорний жанр замовляння (див. додаток Б).
3. Творче завдання.

Варіант 12

1. Історична пісня як жанр героїчного епосу. Поетика історичних пісень та пісень-хронік. Жанрово-стильові ознаки історичних пісень.
2. Охарактеризуйте за планом фольклорний жанр колискової пісні (див. додаток Б).
3. Творче завдання.

Варіант 13

1. Суспільно-побутові пісні, їх класифікація. Основні мотиви козацьких та чумацьких пісень, їх типові сюжети. Заробітчанські й емігрантські пісні: їх основні мотиви.
2. Охарактеризуйте за планом фольклорний жанр колядки (див. додаток Б).
3. Творче завдання.

Варіант 14

1. Українські народні балади, їх тематично-стильові особливості і поетика. Відображення древніх дохристиянських вірувань у баладах, використання при йому метаморфози в них. Жанрові ознаки балад, їх класифікація. Дослідження жанру народної балади та його зв'язок з художньою літературою.
2. Охарактеризуйте за планом фольклорний жанр купальської пісні (див. додаток Б).
3. Творче завдання.

Варіант 15

1. Жанрові ознаки билин, їх поетика. Цикли билинного епосу, їх аналіз. Утвердження ідеї християнства в билинах Київського циклу.
2. Охарактеризуйте за планом фольклорний жанр анекдоту (див. додаток Б).
3. Творче завдання.

Контрольні питання для самоперевірки

1. Фольклор та фольклористика. Фактори впливу на розвиток фольклору та його етнічні особливості. Періодизація фольклору.

2. Напрями та школи фольклористики: міграційна, міфологічна, антропологічна. Становлення в Україні історичної школи фольклористики, основні її представники.

3. Дохристиянські вірування давніх слов'ян. Поганство, пантеїзм та генотеїзм як первісні світоглядні системи слов'ян. Система культів давніх слов'ян. Повір'я та заборони: рівень рецепції язичницьких релігійних вірувань та міфологічних уявлень.

4. Магія як найдавніший пласт народної творчості та її форми. Ворожіння. Поетика жанрів магії.

5. Давня праслов'янська міфологія. Тематичні цикли міфів.

6. Ритуально-міфологічна основа зимового циклу календарної обрядовості. Жанри зимового циклу календарно-обрядової творчості.

7. Ритуально-міфологічна основа весняного циклу календарної обрядовості. Жанри весняного циклу календарно-обрядової творчості.

8. Ритуально-міфологічна основа літнього циклу календарної обрядовості. Жанри літнього циклу календарно-обрядової творчості.

9. Ритуально-міфологічна основа осіннього циклу календарної обрядовості. Жанри осіннього циклу календарно-обрядової творчості.

10. Ритуали, пов'язані зі смертю людини у праслов'ян. Святкування тризни. Розвиток жанру голосіння, його різновиди.

11. Весілля як драма. Його основні етапи та народнопісенний супровід. Весільна обрядовість. Її виникнення та становлення.

12. Теорії про походження жанру чарівної казки. Система прадавніх культів як основа виникнення чарівної казки. Сюжетно-композиційна будова чарівних казок. Психоекспериментальний метод інтерпретації чарівних казок

(К.-Г. Юнг «Феноменологія духа в казках»). Зв'язок чарівних казок з обрядом ініціації.

13. Казки про тварин: їх тематичні цикли. Відображення в них тотемічних вірувань слов'ян. Культово-анімістичні (міфологічні) казки. Звіриний епос.

14. Родинно-побутові та суспільно-побутові казки. Зв'язок народної казкової прози з художньою літературою, збирання та дослідження казкового епосу. Художньо-стильові особливості казкового епосу.

15. Легенда як жанр усної народної творчості, тематичні групи легенд. Історично-героїчні легенди, їх художня природа. Апокрифічні легенди, їх групи. Етіологічні і демонологічні легенди: їх тематичні групи. Космогонічні, антропогенічні та антропологічні легенди, їх тематичні групи.

16. Історична пісня як жанр героїчного епосу. Поетика історичних пісень та пісень-хронік. Жанрово-стильові ознаки історичних пісень.

17. Пісні по кохання: їх мотиви, особливості поетики, архетипні образи.

18. Суспільно-побутові пісні, їх класифікація. Основні мотиви козацьких та чумацьких пісень, їх типові сюжети. Заробітчанські й емігрантські пісні: їх основні мотиви.

19. Українські народні балади, їх тематично-стильові особливості і поетика. Відображення древніх дохристиянських вірувань у баладах, використання при йому метаморфози в них. Жанрові ознаки балад, їх класифікація. Дослідження жанру народної балади та його зв'язок з художньою літературою.

20. Жанрові ознаки билин, їх поетика. Цикли билинного епосу, їх аналіз. Утвердження ідеї християнства в билинах Київського циклу.

21. Художня природа, жанрові різновиди та класифікація народних паремій. Історичний розвиток паремій, їх зв'язок з писемною літературою. Загадки як жанр усної народної творчості, їх тематичні групи.

22. Жанри, що виникли в дитячому середовищі. Дитяча пареміографія. Жанрові особливості колискових пісень, їх тематичні групи.

23. Анекдот як жанр усної народної творчості, його становлення. Тематичні групи та поетика анекдотів.
24. Жанрові ознаки дум, їх класифікація. Дума як жанр усної народної творчості. Думи про визволення з турецької неволі, їх мотиви.
25. Зв'язок жанрів пісенної лірики з художньою літературою та їх дослідження.

СПИСОК РЕКОМЕНДОВАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Булашев Г. Український народ у своїх легендах, релігійних поглядах та віруваннях: космогонічні українські народні погляди та вірування / вступ. стаття В. Шевчука. Київ : Довіра, 1993. 414 с.
2. Віннічук А. Український фольклор. Вінниця : ТОВ «Твори», 2018. 124 с.
3. Войтович В. Сокіл-Род. Легенди та міфи стародавніх українців. Рівне : Оріана, 1997. 332 с.
4. Войтович В. Українська міфологія. вид. 2-ге, стереотип. Київ : Либідь, 2005. 664 с.
5. Воропай О. Звичаї нашого народу. Етнографічний нарис у 2 т. Київ : Оберіг, 1991. Т. 1. 450 с.; Т.2. 445 с.
6. Гнатюк В. М. Нарис української міфології / підгот. та опрац. тексту, вступ. ст. і прим. Р. Кирчів. Львів : Ін-т народознавства НАН України, 2000. 263 с.
7. Головацький Я. Виклади давньослов'янських легенд або міфологія укладена Я.Ф. Головацьким. Київ : [б. в.], 1991. 93 с.
8. Грушевський М. Історія української літератури : в 6 т., 9 кн. Київ : Либідь, 1993. Т. 1. [упоряд. В. В. Яременко ; авт. передм. П. П. Кононенко ; прим. Л. Ф. Дунаєвський]. 389 с.
9. Дмитренко М. Українська фольклористика : акценти сьогодення. *Розвідки, статті* / М. Дмитренко. Київ : Сталь, 2008. 235 с.

10. Давидюк В. Українська міфологічна легенда. Львів : Світ, 1992. 176 с.
11. Денисюк Ж. З. Постфольклорні креолізовані твори у вимірі візуальної інтернет-комунікації. *Мистецтвознавчі записки*. 2017. Вип. 31. С. 134 – 143.
12. Дитячий фольклор. Колискові пісні та забавлянки. Київ : Наук. думка, 1984. 472 с.
13. Думи. Історико-героїчний цикл : збірник / вступ. ст. М. Стельмаха. Київ : [б. в.], 1982. 159 с.
14. Дунаєвська Л. Українська народна казка. Київ : [б. в.], 1987. 127 с.
15. З живого джерела. Українські народні казки в записах, переказах та публікаціях українських письменників / упоряд., літер. обробка, вступ. стаття та приміт. Л. Дунаєвської. Київ : [б. в.], 1990. 512 с.
16. Закувала зозуленька. Антологія української народної творчості. Київ: Веселка, 1998. 500 с.
17. Калинова сопілка. Антологія української народної прозової творчості. Київ : Веселка, 1998. 502 с.
18. Килимник С. Український рік у народних звичаях в історичному освітленні : у 2-х книгах, 4-х томах. Київ : Обереги, 1994. 400 с.; Кн. 2. 528 с.
19. Костомаров М. Слов'янська міфологія. Київ : Либідь, 1994. 283 с.
20. Лановик М., Лановик З. Українська усна народна творчість : підручник. 3-тє вид. Київ : Знання-Прес, 2005. 591 с.
21. Лисюк Н. А. Постфольклор в Україні. Київ : Агентство «Україна», 2012. 348 с.
22. Лисюк Н. А. Специфіка постфольклору України. *Літературознавчі студії*. 2013. Вип. 40 (2). С. 9–14.
23. Нечуй-Левицький І., Антонович В., Гнатюк В., Андрієвський О., Панова Т. Українська демонологія. Київ : Стилет і стилос, 2022. 168 с.
24. Плісецький М. Українські народні думи. Сюжети і образи. Київ : «Веселка», 1994. 364 с.

25. Руснак І. Думи та історичні пісні: тексти та їх інтерпретація. Кіровоград : Степова Еллада, 1999. 96 с.
26. Руснак І. Український фольклор : навч. посібник. Київ : Академія, 2010. 300 с.
27. Скуратівський В. Дідух: свята українського народу. Київ : Освіта, 1995. 272 с.
28. Українські перекази. Київ : Довіра, 1992. 134 с. 23.
29. Українська фольклористика. Довідник / укл. і заг. ред. М. Чернопиского. Тернопіль : Підручники і посібники, 2008. 448 с.

Інтернет-ресурси

1. Нечуй-Левицький І. Світогляд українського народу. Ескіз української міфології. URL: <https://www.rulit.me/books/svitoglyad-ukrainskogo-narodu-eskiz-ukrainskoi-mifologii-read-218635-1.html>
2. По суті. Українська міфологія. URL: https://www.youtube.com/@po_suti_/playlists
3. Україна споконвічна. URL: <https://etnoua.info/folklor/folklor-teksty/>
4. Український автентичний фольклор. #1. <https://www.youtube.com/watch?v=XDE8szN-3oY>
5. Цифровий архів фольклору Слобожанщини і Полтавщини. URL: <https://folklore.kh.ua/>
6. Spadok.org.ua: інформаційно-аналітичний і культурно-просвітницький портал. URL: <https://spadok.org.ua/>

Зразок титульного аркуша контрольної роботи

СХІДНОУКРАЇНСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ВОЛОДИМИРА ДАЛЯ

Кафедра _____
(повна назва кафедри)

КОНТРОЛЬНА РОБОТА

з _____
(назва дисципліни)

здобувача вищої освіти _____ курсу _____ групи _____ варіант

напряму підготовки _____
(шифр і назва напряму підготовки)

спеціальності

_____ (шифр і назва спеціальності)

_____ (прізвище та ініціали)

_____ (підпис)

Керівник роботи

_____ (посада, вчене звання, науковий ступінь,
прізвище та ініціали)

_____ (підпис)

Результати захисту:

Національна шкала _____

Кількість балів: _____

Оцінка: ECTS _____

Дата подання на кафедру на рецензію

Реєстраційний номер

Реєстратор (підпис)

Київ – 2023

Характеристика фольклорного жанру

План

1. Місце жанру в українському фольклорі.
2. Походження терміна на позначення жанру.
3. Походження жанру, його історичний розвиток.
4. Ознаки жанру. Форма виконання.
5. Класифікація творів аналізованого жанру.
6. Провідні теми, мотиви, образи.
7. Художні особливості (мова, стиль, символіка, художні засоби, сюжет, композиція тощо).
8. Побутування жанру (регіональні особливості, ареал поширення).
9. Зв'язок жанру з художньою літературою.
10. Збирання і дослідження творів жанру українською фольклористикою.

Зразки відповіді на завдання 3

О. Л. Кравченко

РЕЦЕПЦІЯ ТВОРЧОСТІ УКРАЇНСЬКИХ ПИСЬМЕННИКІВ ХІХ СТ. В
ІНТЕРНЕТНОМУ ПОСТФОЛЬКЛОРИ ВОЄННОГО ЧАСУ

З повномасштабною агресією в більшості українців актуалізувалися патріотичні почуття, вони стали емоційно переживати приналежність до своєї країни та її громадянства, що передбачає, зокрема, любов до мови свого народу, його культури, історії, традицій тощо. Класичні твори нової української літератури, які становлять основу шкільної програми, виступають одним з джерел формування національної ідентичності, оскільки представляють основні духовні цінності народу, формують відчуття приналежності до української нації.

Осмислення постатей літературного процесу ХІХ ст., їхньої ролі в розвитку українського народу можна простежити на прикладі нових фольклорних форм, поширюваних через сучасні комунікативні практики. За Н. Лисюк, постфольклор – «сталий тип комунікації всередині всього соціуму та окремих його спільнот, що забезпечує самоідентифікацію й передавання колективного соціального досвіду, основоположних цінностей та норм» [1]. Постфольклорні твори інтернетного середовища є наслідком інформаційно-комунікативних і технологічних змін, вони утворюють окреме інформаційно-культурне середовище й характеризуються злободенністю, іронічністю, мінімалізмом, інтертекстуальністю, зростанням ролі індивідуального авторства тощо. Часто це складні семіотичні тексти, що поєднують вербальний і графічно-візуальний компоненти (інтернет-меми, фотожаби, демотиватори та інші креолізовані твори).

Зафіксовані постфольклорні твори, у яких прецедентними феноменами виступають твори І. Котляревського, Г. Квітки-Основ'яненка, Т. Шевченка, І. Нечуя-Левицького, Панаса Мирного та Івана Рудченка, завдяки оперативності, лаконічності, полікодовості, поєднанню культурних сенсів та знаків допомагають їх творцям увиразнити й осмислити воєнні реалії, виявити засадничі елементи свідомості, простежити зміни в системі цінностей.

Під час повномасштабної агресії знання творів класиків української літератури стало сприйматися українцями як їхня ідентифікуюча ознака. Міністр культури та інформаційної політики О. Ткаченка наполягає, що «вкрай важливо розмову про самоідентичність починати з вивчення, осмислення історії та культури нашої країни. Саме вони є свідченням, що ми – одна нація, зі своєю територією та героями» [4]. Аналізовані твори інтернетного постфольклору переконують, що для українців визначення спільних культурних кодів стало буквально синонімом виживання народу. Протягом перших тижнів російсько-української війни серед користувачів мережі поширювалися запитання, за якими можна було впізнати російських загарбників, оскільки відповіді на них вони б не дали: *«Те, що вбиває окупанта. Ідентифікує, а потім вбиває: 1. Коли ревуть воли? 2. Що роблять мертві бджоли? 3. Як звати П'яточкіна? 4. Які в нас олені-олені? 5. Де найближче відділення Монобанку?»*. Модифікацій такого опитувальника існувало кілька, проте запитання про твір Панаса Мирного та Івана Рудченка «Хіба ревуть воли, як ясла повні?» було в кожному з них. Попри іронічність переліку запитань симптоматичним вважаємо сам факт його наявності.

Наступні приклади свідчать про усвідомлення громадянами нашої країни російських маніпулятивних наративів щодо історії України. У липні 2021 р. у статті «Про історичну єдність росіян та українців» В. Путін заявив, що України як держави ніколи не існувало, а земля й люди, котрі жили на цій території, були «ісконно руськими». У грудні під час пресконференції він заявив, що Україну створив Ленін у 1922 р., засновуючи СРСР. Напередодні повномасштабного вторгнення 22 лютого 2022 р. у зверненні до росіян президент РФ повторив цю тезу, чим зумовив чергову хвилю фотожаб, серед яких нас цікавлять дві: «Ленін пише “Енеїду” для Івана Котляревського, 1798 рік» і «Ленін під псевдонімом “Т. Г. Шевченко” пише перший “Кобзар”. 1840 рік». Обидва креолізовані твори

висміюють путінську версію виникнення України, доводячи її до абсурду: і перший твір нової української літератури, з якого почалося відродження українства, і перше друковане видання основоположника НУЛ і української мови також є витворами очільника більшовиків. Іронії додає вказівка на роки публікації обох книжок – ще до народження героя аналізованих фотожаб.

Традиційні народні уявлення українців формувалися на основі культу предків та аграрної магії. Вплив християнської релігії не викоренив демонологічні вірування, особливо віру українців у представників нижчої міфології – відьом, ставлення до яких протягом історії відзначалося амбівалентністю. Російсько-українська війна актуалізувала цей фольклорний образ, який набув поширення в писемній культурі завдяки повісті Г. Квітки-Основ'яненка «Конотопська відьма». Твори інтернетного постфольклору зафіксували позитивну трансформацію образу відьми у сприйнятті українців, віра в надзвичайні здібності жінок екстраполювалася на воєнні реалії: *«Увага! Просять не знімати і не повідомляти про переліт до Києва Конотопського загону військово-відьомських сил України. В той же час просимо всіх резервісток України прибути на місце постійної дислокації на Лису Гору для переходу в наступ у зв'язку з повнею. Портал відкритий, дівчата! Йдемо низенько, не дратуємо наші ППО»*. Креолізовані твори зафіксували модифікацію архетипного образу (див. рис. 1), забобони про вплив відьми на чоловіків перенеслися на російську армію, що зробили демонологічний персонаж привабливим (див. рис. 2).

Рис. 1.

Рис. 2.

Складовою самовизначення нації виступає усвідомлення рис національного характеру українців, які формувалися переважно як селянська нація. Інтернетний постфольклор демонструє витворений шкільною програмою стереотип, за яким І. Нечуй-Левицький постає уважним спостерігачем українського села, народного побуту. Так, після перших атак на великі міста їхні мешканці стали масово виїжджати в сільську місцевість, що відбилося у вислові *«Люди, що від війни їхали до родичів, з творів Ремарка потрапили у твори Нечуя-Левицького»*. Інший приклад показує усвідомлення українцями особливостей українського ментальності, позитивні й негативні риси якої досліджені І. Нечуєм-Левицьким у *«Кайдашевій сім'ї»*: *«Перш ніж нападати на нас, краще б поцікавилися, як українці борються за межу на городі»*.

Найчастіше українці творчо осмислюють тексти Т. Шевченка, постать якого пов'язують із радикалізацією українського руху й несприйняттям імперського гноблення. Провідною ідеєю в рецепції постаті Кобзаря, на наш погляд, слід вважати креолізований твір *«Метаморфоза Шевченка»* (див. рис. 3). У березні 2022 р. у Харкові пам'ятник митцю обклали мішками з піском, захищаючи його від обстрілів. Реакція на це користувачів мережі засвідчила розуміння ними війни як фінального етапу формування української політичної нації, трактування національної ідентичності як фактору національної безпеки.

Рис. 3.

«Заповіт» Т. Шевченка, головна ідея якого – «кайдани порвіте», українцям вповні не вдалося виконати ні під час Української революції 1917 р., ні в період незалежності, чому заважали втрата державності, роздвоєність самоідентифікації, комплекс провінціалізму тощо. «Заповіт» як політична програма для наступних поколінь передбачав витравлення в душі раба: «Тарас Шевченко навчив українців, що закуті люди не перемагають і не створюють єдину націю...» [32]. Тому й у креолізованих творах пробудження духу вільної особистості, розуміння внутрішньої свободи як найвищої цінності й готовність віддати за неї життя пов'язано саме з творчістю Кобзаря (див. рис. 4, 5). В обох прикладах до митця звертаються українські військові як поборники волі, щоправда, на рис. 4 вони представлені в образі котів, оскільки після виходу в прокат комедійного фільму В. Тихого «Наші котики, або Як ми полюбили лопати в умовах обмеженої антитерористичної операції з елементами тимчасового воєнного стану» бійців української армії стали називати «наші котики».

Рис. 4.

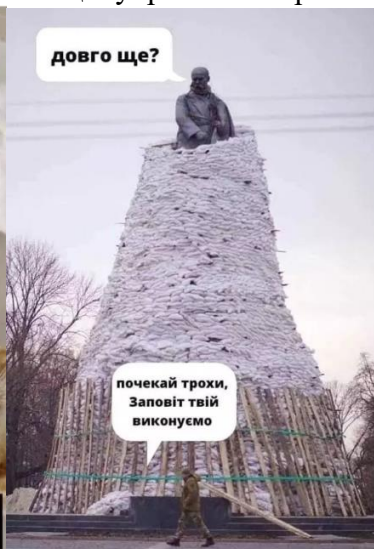

Рис. 5.

Показово, що до творення текстів постфольклору інтернет-середовища долучаються офіційні структури України. Так, 8 жовтня після вибухів на Кримському мосту в телеграм-каналі Служби безпеки України було розміщено такий пост: «Сьогодні чудовий привід, щоб трішки перефразувати слова нашого Кобзаря:

*Світає,
Міст гарно палає,
Соловейко у Криму
СБУ зустрічає».*

Переосмислення творів Т. Шевченка відбувається на основі прийомів мовної гри на різних рівнях. Розглянемо лише два з них. На графічному рівні автори інтернетного постфольклору вдаються переважно до полікодифікації. Зазвичай поєднання букв різних алфавітів свідчить про глобалізацію й американізацію дійсності, проте під час російсько-української війни букви латинського алфавіту Z, V, X стали символом російської агресії. Наприклад:

*«І на оновленій землі
Врага не буде, супостата,
А буде син, і буде мати,
І будуть...
Мертві мозкалі».*

Традиційний негативно маркований образ москаля з 2014 р. у постфольклорних творах набув нових конотацій [2]. Графоакцентована лексична інновація в текстах 2022 р. не тільки актуалізує цей образ, але й об'єктивує образ ворога стає семантично вагомою для розкриття змісту: російські загарбники асоціюються з нацистами, які під час Другої світової війни створили концентраційний табір Заксенхаузен, у якому літерою Z позначався крематорій.

Лінгвокреатив користувачів Інтернету проявляється і на фонетичному рівні, наприклад, завдяки фонетичній співзвучності слів *байрак* і *байрактар* відбувається нашарування смислів у переробленому уривку Шевченкової поезії «За байраком байрак...»:

*«За Байрактаром Байрактар,
За Байрактаром Байрактар,
А там смерть та могила».*

Отже, постфольклорні твори періоду російсько-української війни, прецедентними феноменами яких виступають тексти українських письменників XIX ст., засвідчили прийняття українцями свого історичного досвіду, усвідомлення ними своєї національної ідентичності, перехід українського соціуму від підімперської суспільної моделі до національної. Переосмислені твори Т. Шевченка транслюють ціннісні значення користувачів українського сегменту Інтернету, головні з яких – любов до Батьківщини, непоступливість рідною землею, національна й особистісна незалежність.

Література

1. **Лисюк Н. А.** Специфіка постфольклору України. URL: [http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?I21DBN=LINK&P21DBN=UJRN&Z21ID=&S21REF=10&S21CNR=20&S21STN=1&S21FMT=ASP_meta&C21COM=S&2_S21P03=FILE=&2_S21STR=Lits_2013_40\(2\)__4](http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?I21DBN=LINK&P21DBN=UJRN&Z21ID=&S21REF=10&S21CNR=20&S21STN=1&S21FMT=ASP_meta&C21COM=S&2_S21P03=FILE=&2_S21STR=Lits_2013_40(2)__4). 2. **Мельник Н.** Сучасні народні творів про москалів: між фольклорною та постфольклорною свідомістю. *Літератури світу: поетика, ментальність і духовність*. 2021. № 15. С. 119 – 132. 3. **Мельниченко В.** Національна ідентичність як заповіт Тараса Шевченка. Національна академія педагогічних наук України: сайт. URL: https://naps.gov.ua/ua/press/about_us/1997/. 4. **Ткаченко О.** Чому українці мають усвідомлювати важливість національної ідентичності. Українська правда: сайт. URL: <https://life.pravda.com.ua/columns/2021/02/22/244016/>.

ПРИЙОМИ МОВНОЇ ГРИ НА СТИЛІСТИЧНОМУ РІВНІ В ІНТЕРНЕТНИХ ПОСТФОЛЬКЛОРНИХ ТВОРАХ ПЕРІОДУ РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКОЇ ВІЙНИ

Повномасштабне вторгнення Російської Федерації в Україну активізувало продукування й поширення в інтернет-середовищі постфольклорних творів, у яких українці намагаються осмислити, оцінити суспільно значимі події. Іронічність, парадоксальність і злободенність такого контенту визначає його віральність – спонукає інтернет-користувачів активно ділитися постфольклорними текстами через різні цифрові комунікативні канали. Нестандартність погляду на реальність, актуалізація прихованих смислів досягається використанням прийомів мовної гри. Лінгвокреативна діяльність авторів нових фольклорних форм проявляється зокрема в експериментуванні з вербальними знаками на стилістичному рівні мови. Мета статті – дослідити прийоми мовної гри на стилістичному рівні в інтернетному постфольклорі періоду російсько-української війни.

Постфольклорні форми інтернетного середовища стали об'єктом вивчення таких українських науковців, як Л. Алещенко, Ж. Денисюк, В. Кравчик-Василевська, Н. Лисюк, Н. Мельник, Н. Никончук та ін., проте особливості механізмів творення мовної гри в цих творах до цього часу не були предметом спеціальних досліджень.

Найпоширенішим прийомом мовної гри на стилістичному рівні в інтернетних постфольклорних текстах є стилістичний контраст – поєднання стилістично різних конструкцій у межах одного повідомлення, уживання мовних засобів, не характерних для певної комунікативної ситуації. Наприклад, у гомогенному вербальному тексті офіційно-діловий стиль, якого намагається дотримуватися автор, не відповідає змісту повідомлення, що створює комічний ефект: *«Увага! Просять не знімати і не повідомляти про переліт до Києва Конотопського загону військово-відьомських сил України. В той же час просимо всіх резервісток України прибути на місце постійної дислокації на Лису Гору для переходу в наступ у зв'язку з повнею. Портал відкритий, дівчата! Йдемо низенько, не дратуємо наші ППО»*. Появу тексту зумовило креативне осмислення реалій російсько-української війни. Експресивність висловлювання посилюється поєднанням військової лексики (*резервістки, наступ, місце постійної дислокації, ППО*) з розмовною (*йдемо низенько, не дратуємо*), не характерне для офіційно-ділового стилю звертання *дівчата*, згадуванням Лисої гори, яка в українців асоціюється з язичницькими ритуалами, відьомськими шабашами. Завдяки стилістичному контрасту інтернет-користувачі трансформують стереотипне трактування образу відьми як демонічної сили, від якої слід застерігатися, і надають жінкам, начебто наділеним надзвичайними здібностями, «офіційного» статусу захисниці Батьківщини.

Постфольклорні тексти відзначаються зростанням ролі індивідуального авторства [4]. Створені представником влади або оприлюднені державними структурами на офіційних сторінках пости в соціальних мережах стають вірусними і сприймаються як постфольклорні тексти. Механізмом мовної гри в них виступає також стилістичний контраст. Наприклад, реакція на заяву представника РФ в ООН про те, що Україна готує бойових комарів змусило відреагувати офіційні структури України. Проте на серйозні коментарі такі слова не заслуговували, тому й реакція Оперативного командування «Південь» у його телеграм-каналі була відповідною: *!!Офіційне застереження ОК «Південь»!! Якщо у вашій квартирі літають комарі – не чіпайте, не знімайте і не викладайте. Можливо, це військовий підрозділ на ротації»*. Уживання офіційно-ділового стилю акцентується виділенням графічно словосполученням «офіційне застереження», назва державної структури, використання специфічної військової термінології, наказовий спосіб дієслів, нагромадження дієслів. Схожі за структурою повідомлення з початком війни стали звичними для українців – влада попереджає про вибухонебезпечні предмети, заборону фіксувати і викладати в мережі наслідки обстрілів тощо. Комічність ситуації наведеного повідомлення підкреслюється

зіставленням слів *комарі* і *військовий підрозділ*, *літати* і *на ротації*. На іронічний характер посту вказує й використання іконічних знаків, котрі акцентують увагу реципієнтів на невідповідності об'єктів постфольклорного твору.

Лінгвокреативність користувачів мережі проявляється в поєднанні елементів конфесійного й розмовного стилів. Молитва як один із жанрів сакрального стилю покликана допомагати віруючим спілкуватися з Богом, боротися зі спокусами тощо. З початком повномасштабної агресії РФ у мережі поширилися різні варіанти «молитов», наприклад:

*«Боже, поверни війну, та у іншу сторону.
У Москву, Бурятію, на рашиську братію.
Поверни ракети всім, ті, що нам кидають.
Хай від Бога буде їм все, що нам бажають.
Амінь!»*

Молитва пов'язана з проявленням у людини найкращих почуттів – любові до ближнього, покаанням, співчуттям. Наведений текст, хоч і наслідує побудову молитви-прохання – звернення, просьба, заключне слово, – містить не сумісні з християнськими заповідями заклики до відплати за скоєне. До того ж автор постфольклорного твору вдається до лексичних прийомів мовної гри, зокрема до обігравання прямого і переносного значення слова. Лексема *братія* на означення ченців однієї общини або монастиря (яка закономірна для конфесійного стилю) використовується в наближеному до розмовного значенні – 'люди одного суспільного середовища', а в поєднанні з епітетом *рашиська* набуває нового конотативного змісту. Узгодження стилістично різних лексем у межах одного смислового цілого, невідповідність прагматичної функції молитви зумовлює ефект експресивності.

Ефект мовної гри на стилістичному рівні досягається поєднанням елементів науково-навчального підстилю й розмовного стилю. Побудова постфольклорного креолізованого твору (див. рис. 1) наслідує композицію ілюстративного матеріалу в науковому чи навчальному творі: ілюстрація й підпис до неї, що складається з назви ілюстрації (*Зеленський дивиться скріни, де ви в 2019 році називали його малоросом, клоуном та капітулянтном*), відомостей про автора (*Автор невідомий*), пояснення до окремих елементів ілюстрації – матеріалу, техніки виконання (*Полотно, кров москалів, сльози руських матерей*).

Досягнення ефекту невідповідності прагматичної мети жанру і постфольклорного твору, створюваному за зразком цього жанру, спостерігається на прикладі рекламного тексту, наприклад: *«Безкоштовна допомога рашиським військам. Звертайтеся до ЗСУ. Офіційний спонсор – Турецькі авіалінії Байрактар»*. О. Арешенкова переконана, що «тексти реклами комерційно-прагматичної настанови доречно виокремлювати в самостійний рекламний підстиль, формою існування якого є комерційні повідомлення інформативного, переконувального та нагадувального характеру» [1, с. 23]. Відповідно в аналізованому вербальному компоненті прагматична мета аргументувати необхідність скористатися послугою не збігається з інтенцією всього креолізованого тексту. Комічний ефект постфольклорного твору полягає в тому, що звернення до послуг турецької компанії, що виробляє ударні оперативно-тактичні безпілотні літальні апарати, вірогідно призведе до негативних для російських військових наслідків. Водночас серед вимог до рекламного повідомлення, зазначених у ст. 7 Закону України «Про рекламу», наголошено достовірність, точність повідомлення і «використання форм і засобів, котрі не завдають споживачеві реклами моральної, фізичної чи психічної шкоди» [2].

Зеленський дивиться скріни, де ви в 2019 році називали його малоросом, клоуном та капітулянтом.

Автор невідомий. Полотно, кров москалів, сльози руських матерей

Рис. 1.

Креативне осмислення дійсності проявляється у створенні представниками офіційних структур креолізованого твору, вербальний компонент якого витворений за зразком міської неофольклорної прози, тобто мова йде про стилізацію. Наприклад, Міністерство оборони України долучилося до створення й поширення неоміфологічного прозового тексту (див. рис. 2), який за змістом стоїть між демонологічними легендами, переказами, бувальщинами про міських домових духів, про духів поганих місць і про аномальні явища та пов'язані з ними невірогідні випадки (класифікація за Н. Лисюк [3]). Мовна гра побудована на наслідуванні формальних ознак неофольклорного твору, проте сам текст виконує маскувальну функцію, покликаний приховати справжніх «винуватців» вибухів на території РФ.

Користувачі Інтернету вдаються до створення постфольклорних творів за зразками інших жанрів, зокрема інформаційного жанру інструкції (див. рис. 3).

Автори інтернетних неофольклорних форм удаються до поєднання стилів з метою досягти подвійного прочитання. Зокрема у пості Патрульної поліції України, який став реакцією на смерть колаборанта, так званого «заступника губернатора Херсонської області» К. Стремоусова (див. рис. 4), офіційно-діловий стиль і науково-навчальний підстиль використано з прагматичною метою: креолізований твір, що миттєво поширився Інтернетом, покликаний начебто перевірити професійні навички водіння автомобіля, проте насправді натякає на невідворотність покарання зрадників.

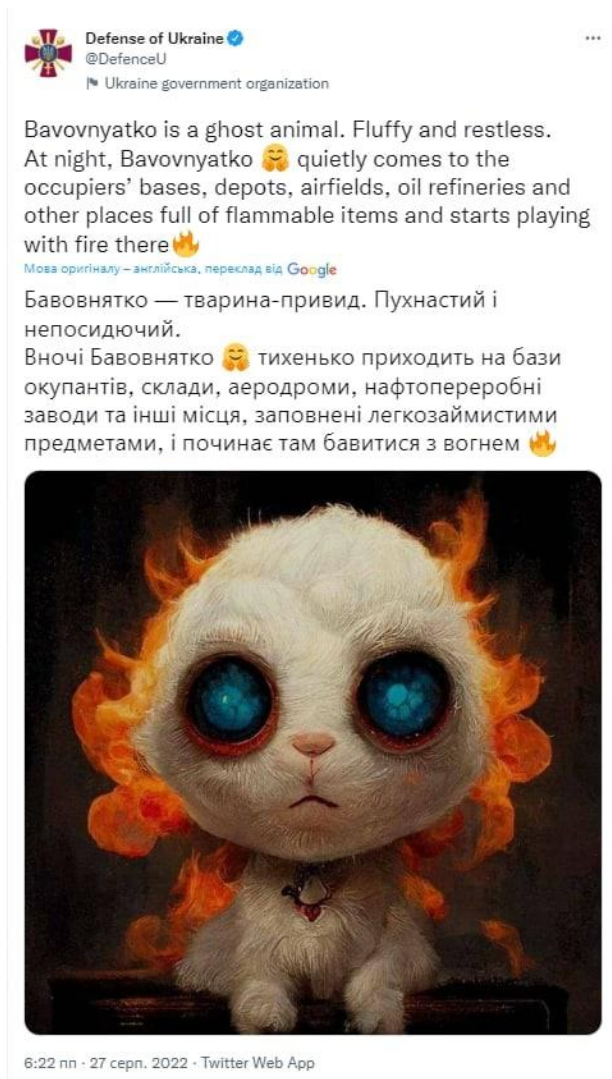

Рис. 2.

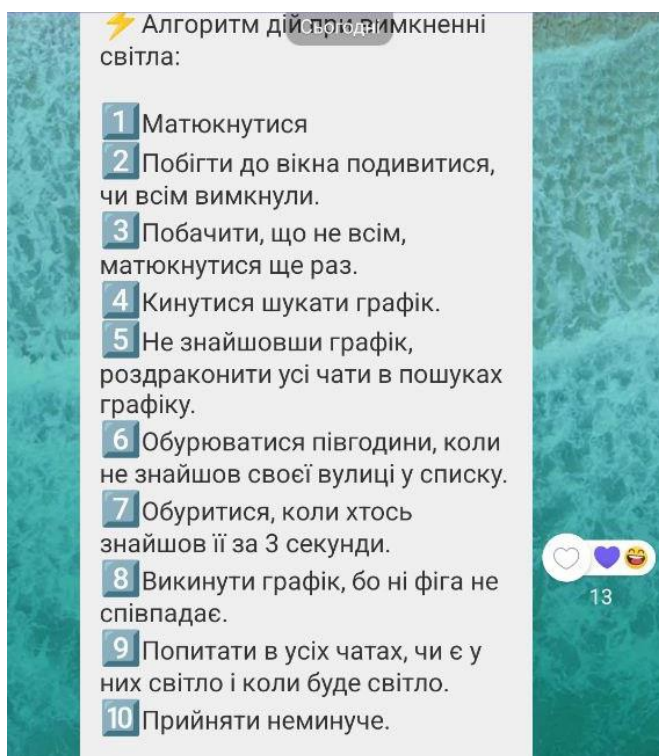

Рис. 3.

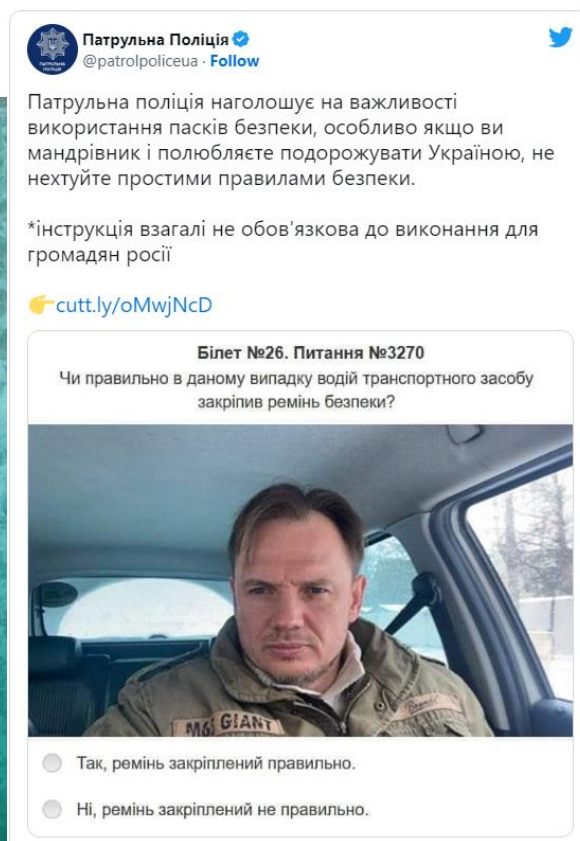

Рис. 4

Отже, на стилістичному рівні мовної гри в інтернетних постфольклорних творах використовуються такі прийоми, як стилістичний контраст, стилізація, поєднання стилістично різних конструкцій у межах одного повідомлення. В постфольклорі інтернетного середовища з іронічною метою поєднуються елементи розмовного та офіційно-ділового і конфесійного стилів, науково-навчального, інформаційного й рекламного підстилів. Узгодження різностильових компонентів у межах одного вербального компоненту, невідповідність прагматичної мети постфольклорного тексту й жанру, за структурою якого створюється цей текст, зумовлюють високий ступінь експресії, допомагають емоційно осмислити й оцінити реалії російсько-української війни.

Література

1. Арешенкова О. Комунікативно-прагматичні та стилістичні параметри рекламного тексту: монографія / О. Арешенкова. – Кривий Ріг: ФОП Маринченко С.В., 2018. – 176 с.
2. Закон України «Про рекламу» № 270/96-ВР. Чинний від 03.07.1996. Законодавство України: сайт. Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/270/96-%D0%B2%D1%80>.
3. Лисюк Н. А. Постфольклор в Україні / Наталія Лисюк. – К.: Агентство «Україна», 2012. – 348 с.
4. Лисюк Н. А. Специфіка постфольклору України / Н. А. Лисюк // Літературознавчі студії. – 2013. – Вип. 40 (2). – С. 9–14.

Навчальне видання

Методичні вказівки

до написання контрольної роботи з курсу

«УСНА НАРОДНА ТВОРЧІСТЬ

для здобувачів вищої освіти спеціальності 014 «Середня освіта (українська мова і література)» заочної форми навчання

Електронне видання

У к л а д а ч:

О. Л. Кравченко

Видавництво

Східноукраїнського національного університету

імені Володимира Даля

e-mail vidavnictvoSNU.ua@gmail.com